

פשר הקרבן

הקרבנות של בעלי חיים היא אחד היסודות הקשים ביותר בתורה ובאורח החיים שהיא מתווה. קשה להבינם, מכיוון שהיהודים והיהדות שורדים כבר כמעט אלפיים שנה בלי קרבנות. עוד בימי בית ראשון רבים מהנביאים הגדולים היו ביקורתיים כלפי הקרבנות, ונבואת ירמיהו מהפטרות השבת היא דוגמה בולטת לכך.¹ איש מן הנביאים לא שאף לבטל את הקרבנות, אך הם מתחו ביקורת חמורה על האנשים שהקריבו אותם בעודם משעבדים ומנצלים בני אדם אחרים. בייחוד הרגיזה את הנביאים – ואת הקב"ה, שהם דיברו בשמו – התפיסה כאילו הקרבנות הם מין שוחד: המחשבה שאם ניתן לאלוהים מתנה נדיבה מספיק, הוא ימרק את פשעינו. תפיסה זו רחוקה מהיהדות כרחוק מזרח ממערב.

הקרבנות, וכמוהם גם המלוכה, לא היו בימי קדם מן התופעות הייחודיות לעם ישראל. בכל דת בימים ההם, בכל פולחן ובכל כת, היו מזבחות וקרבנות. מפליא לראות באיזו פשטות וקלות הצליחו חכמינו למצוא לקרבנות תחליפים, ובראשם שלושה: התפילה, הלימוד והצדקה. התפילה, בייחוד תפילות שחרית, מנחה ומוסף, תופסת את מקומם של קרבנות התמיד וקרבנות המוסף הקבועים; מי שלומד את דיני הקרבנות מעלה

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

עליו הכתוב כאילו הקריבם בעצמו; והנותן צדקה מקריב כביכול קרבן כספי, המהווה הצהרה כי כל מה שיש לנו שייך בעצם לה'.

וכך, אף כי אנו מתפללים מדי יום לבניין המקדש ולהשבת עבודתו, עיקרון הקרבן עצמו נותר קשה להבנה. תיאוריות רבות הוצעו בידי אנתרופולוגים, פסיכולוגים וחוקרי מקרא כדי להסביר מה הקרבנות מייצגים, אך רובן מתבססות על ההנחה המפוקפקת כי הקרבת הקרבן היא במהותה מעשה זהה בכל התרבויות. זהו כשל מחקרי. כל תופעה דתית ותרבותית, כל מנהג ואורח-חיים, צריכים להיבחן לאור האמונות של התרבות שהם מתקיימים בה. משמעות הקרבן ביהדות, והשאלה מדוע הוא חשוב גם כיום, ולו כרעיון, צריכות להתבאר לאור השקפת היהדות. השאלה צריכה להיות זו: מהו פשר הקרבן בדת הגורסת כי אלוהים הוא בורא העולם ואדון הכול?

התשובה הפשוטה ביותר, שאמנם אינה מסבירה את פרטי הקרבנות לסוגיהם, היא זו: אנחנו אוהבים את מה שאנחנו מוכנים להקריב למענו קרבן. משום כך, כאשר היו בני ישראל אומה של חקלאים ורועים, הם הפגינו את אהבתם לה' בהביאם לו מתנה סמלית מן הצאן והבקר, מן השדה ומן המטע, כלומר מאמצעי המחיייה שלהם. לאהוב פירושו להודות. לאהוב פירושו לרצות להביא מנחה לאהוב. לאהוב פירושו לתת.² הקרבן הוא הכוריאוגרפיה של האהבה.

הדבר נכון בתחומי חיים רבים. בני זוג הנשואים באושר מקריבים קרבנות זה לזה דרך קבע. הורים מקריבים קרבנות אדירים למען ילדיהם. אנשים הנענים לקריאה מלמעלה (כפי שתיארנו בשבוע שעבר) – לרפא חולים, לדאוג לעניים, להילחם למען

הובס דיבר על האמנה החברתית המתבססת על כך שלכל אדם בחברה יש אינטרס למסור כמה מזכויותיו בידי גוף מרכזי שמתפקידו לספק ביטחון ושלטון-חוק. אדם סמית ביסס את כלכלת השוק על התוכנה כי אם כל אדם יפעל כדי למרב את טובתו האישית, התוצאה תהיה גידול של העושר המשותף. הפוליטיקה המודרנית והכלכלה המודרנית נבנו שתיהן על יסוד המרדף הרציונלי אחר האינטרס האישי.

לא היה שום רע בכך. הדבר נעשה מתוך הנאצלים שבמניעים. זה היה ניסיון לרפא את אירופה מהמלחמות והמחסור שעינו אותה מאות שנים. המדינה הדמוקרטית וכלכלת השוק היו ניסיונות רציניים לרתום את כוחו של האינטרס האישי למאבק נגד היצרים ההרסניים המובילים לאלימות.³ השתתת הפוליטיקה והכלכלה על האינטרס האנוכי אינה סותרת את האפשרות שהמערכות הקטנות יותר, המשפחות והקהילות, יישענו על האלטרואיזם, היפוכה של האנוכיות. המדינה הדמוקרטית והכלכלה החופשית הן שיטות טובות.

אלא שבחלוף שנים רבות של דמוקרטיה ושל משק חופשי, שבמרכזם כאמור היחיד ודאגתו לעצמו, רעיון האהבה-כקרוב הידלדל קשות בתחומי חיים רבים. הדבר בולט במיוחד בתחום המשפחה. פחות ופחות מתושבי המערב מתחתנים. גיל הנישואים, אצל אלה שמתחתנים, עולה. וכמעט מחצית מן הנישואים נגמרים בגירושים. האוכלוסיות הילידיות באירופה קטנות. כדי לקיים אוכלוסייה יציבה נדרש שיעור ילודה ממוצע של 2.1 ילדים לאישה. בשנת 2015, שיעור הילודה הממוצע באיחוד האירופי היה 1.55 ילדים לאישה. בספרד הוא עמד על 1.27. בגרמניה שיעור הילודה כיום הוא הנמוך בעולם.⁴ היציבות בגודל

החלש שנעשה לו עוול – מקריבים לעתים קרירות משתלמות למען האדיאליים שלהם. כאשר גוברת הרוח הפטריוטית, אנשים מקריבים קרבנות למען מולדתם. בקהילות חזקות, אנשים מקריבים למען בני קהילה הזקוקים לעזרה. ההקרבה היא הסופר-גלו של יחסי האנוש. היא מצמידה אותנו זה לזה.

זו הסיבה שבימי התנ"ך היו הקרבנות חשובים כל כך. לא משום שכך היה בכל הדתות, אלא משום שלכה הפועם של היהדות היא האהבה: "וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ה). בדתות אחרות, הדחף שהניע את ההקרבה היה פחד: פחד מפני זעמם ועוצמתם של האלים. ביהדות, הדחף היה אהבה.

שם-העצם 'קרבן' והפועל 'להקריב' עצמם מצביעים על כך: הם באים מהשורש קר"ב, כלומר עניינם קרבה והתקרבות. ועוד זאת, בכל פרשיות הקרבנות נזכר ה' בשמו המפורש, המבטא את מידת הרחמים ואת קרבת האל למאמיניו, ולעולם אין הוא קרוי בהן 'אלוהים', השם המבטא את מידת הדין ואת הריחוק. המילה 'אלוהים' מופיעה בכל ספר ויקרא רק חמש פעמים, כולן בהקשר של עמים אחרים. שם ה', לעומת זאת, מופיע בחומש של זה 209 פעמים. כפי שראינו בשבוע שעבר, אפילו שמו של החומש, ויקרא, עניינו קריאת קרבה ואהבה. כשיש אהבה יש קרבן.

כאן טמונה הרלבנטיות של רעיון הקרבנות במאה ה-21. המוסדות החשובים של העולם המודרני – המדינה הדמוקרטית הליברלית וכלכלת השוק החופשי – הושתתו על מודל השחקן הרציונלי, האדם הפועל כדי למרב את תועלתו האישית. תומס

האוכלוסייה באירופה נשמרת כיום רק בשל גלי ההגירה חסרי התקדים.

חברה שאיבדה את מושג ההקרבה, במוקדם או במאוחר מוסד הנישואים יקרטע אצלה, הילודה תתמעט בקרבה, ואוכלוסייתה תזדקן ותמות לאטה. לקודמי בתפקיד הרב הראשי לבריטניה, הלורד הרב עמנואל יעקובוביץ' ז"ל, הייתה דרך נאה לבטא זאת. חז"ל אמרו כי אדם המגרש את אשתו "מזבח מוריד עליו דמעות" (גטין צ ע"ב). מה הקשר בין מזבח לנישואים? שניהם, הסביר הרב יעקובוביץ', עניינם קרבנות. הנישואים כושלים כאשר בני הזוג אינם מוכנים להקריב זה למען זה.

היהדות שרדה למרות הקרבנות הרבים שהיהודים נדרשו להקריב למענה. במאה ה-11 השתאה רבי יהודה הלוי לנוכח העובדה שהיהודים נשארו יהודים אף כי "החשובים בתוכנו" יכולים "לסלק על נקלה, באמירת מילה אחת, את הביזיונות מעל נפשם, להיות לבני חורין ולשלוט במשעבדיהם, ואינם עושים כן בהיותם נאמנים לדתם".⁵ אולם ייתכן מאוד שהיהדות שרדה דווקא בגלל הקרבנות הללו. כאשר אנשים מקריבים למען האידיאלים שלהם, האידיאלים הללו נשארים חזקים. אדם אוהב את מה שהוא מקריב למענו. וההקרבה היא ביטוי לאהבה.

לא כל קרבן הוא קדוש. המחבלים המתאבדים של ימינו מקריבים את חייהם ואת חיי קרבנותיהם בדרך שהיא בעיני חילול השם.⁶ אדרבה, עצם קיומם של קרבנות בעלי חיים בתורה הוא אולי דרך למנוע הקרבת קרבנות אדם באלימות ובמלחמה.

אך עיקרון הקרבן נשאר. הוא המתנה שאנו נותנים למה ולמי שאנחנו אוהבים.

1. בפרט בפסוק הנוקב "כי לא דַּפְרְתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאָה (הוֹצִיאָה) אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דְּבַרִי עוֹלָה וְזָבַח" (ירמיה ז, כב). ראו על כך רש"י ורד"ק על אתר, ובעיקר רמב"ם, מורה הנבוכים, חלק ג, פרק לב.
2. שימו לב לקרבה בין השורש אה"ב לשורש יה"ב שעניינם נתינה.
3. החיבור הקלאסי בעניין זה הוא, A. O. Hirschman, *The Passions and the Interests*, Princeton University Press, 1977.
4. *The Observer*, 23 August 2015.
5. ספר הכוזרי, מאמר ד, כג. בתרגומו של יהודה אבן-שמואל, תל אביב: דביר, תשל"ז.
6. הרחבתי בעניין בספרי החדש לא בשם האל, שיופיע בקרוב בעברית.